

ئەكتەر پەلەستىنە ناسىن و شارەزايى لە تىلەكەكانى كەسەلتى هەيه ؟ لەكاتى نواندندا !!

پەلەستىنە مەدەنىيەت جەزى

لەسەرەتادا بەنیاز نەبووم لە م بارەیهوه هیچ پەلەستىنە ، بەلام هیچ
لەوه ناخەشتەرنیە كاتەك دەبینیت هەمووان حوكم و بریار لە سەرباشى
و خراپى ئەكتەر دەدەن لەكاتەكدا چەندین تىلەرى هونەرى و
دەروونناسیانەو فیکرى و فەلسەفى و هتد ... هەيه پەلەستىنە كەسەلتى كە
پەلەستىن و ناكرەت بەباش و خراپ و گەتەرەكارى ماندوو بونیان
رەتەكەرەتەوه یان پەسەندەكەرەت . ئەمەش پەلەستىنە وەرگرو ئەكتەر
دەرەخەنەرىش مەترسیدارەو لەووى تىلەریهوه و پەلەستىنە هەمووان بزانی
چەن مامەتەدەكەن و لەكوەدا دەتوانن سوود لە تىلەركى دیاریكراو
وەرگیرن لەبەرەمەكەى شانەیدا یان پەلەستىنە كە قەسەیان لەسەر بکات
و کاریان لەگەدا بکات ، پەلەستىنە مەبەستە خوێندەوێكى خەرا دەكەم
پەلەستىنە (نضریات الشخصیه) ی نووسەر "سىمەن كەلەپە قەلادەن " كە
" على المصرى " وەرى گەلەپەلەستىنە وەرەمەى " المەسەلە الجامعیە
للدراسات و النشر والتوزیع " و چاپى دووهمى ساڵى 1993ز

وەكو لە پەلەستىنەكەى ئەم كەتەلەپەدا هاتووێ و شەى كەسەلتى "الشخصیه-
personalite " چەمەكەى پەلەستىنە بەدەروونناسیەوهو زمانەكەى
مەحەكیە و دواتر ئەم زاراوهیه وەرگیراوه لە بواری قەزاو ئەدەب و
هونەر و لاهووت و هەروەها لەفەلسەفەشدا . بەلام ئێستا ئەم چەمەكە
بووێتە هەستەكەى هاوبەش لەنەوان زۆرەكە لەزانستەكاندا و لە
بیرکردنەوهى فەلسەفیدا هەرچەندە مەژوو دەوێتەمەندە بەوهى كە
بەخەلەرایى گەلەپەلەستىنە گەورە وودەدات لەووى واتاوه بەلام وشەى
"PERSONALITE" ی "فەرەنسەى" ش ، لەوشەى "PERSONA" لاتینی وە
رگیراوه بەواتای "دەمامك -قناع - روپەش " و لەسەر تەختەى شانە
بەكارهێندراوه و واتاكانیشى جەراو جەرا بوون لەوانە : " دامەلەینى
سەفاتە بەشەریەكان لەخودا و نزیكبوونەوه لە بەرجەستەكردن " .
وەكو دەروونناسەكانیش جەختى لەدەكەنەوه بەكارهێنانى ئەم زاراوهیه

کورت نا کر ته وه ب پ ناسه يه کی ديار يکړ او به م به سستی
 ناشنا بوون به ت گه يشتنه جيا وازه کان نووسه ری هم کت به چه ند
 پ ناسه يه کی ه ب ژاردو وه له وانه : "أ. ق کسل يارد " ده ت : "
 که س تی بونیاد کی يه کگرتووی ته و او و ژه يیه و په يوه سته
 به زمانه وه ب بير کړدنه وه ، که و ا داده نر ت نه وه تا يبه تمه ندی
 هه رتا ک که و گه يه که له شعور و بير کړدنه وه کړدار و په رچه کړدار دا
 هه يه له په يوه ست به هه سته و هره کانه وه " و نه وه هه يه کگرتوانه ش
 ز رن و نه وهی ده م ن ته وه م ژو و يه کی شايسته يه له تي ره کان و
 قوتا بخانه کان که هه ريه که يان ت گه يشتن و ت روان ن کیان هه يه ب
 که س تی تا به ج ر کی تا يبه ت و ش وه يه کی کام و هاوسه نگ نه دا بکر ن
 و به ج ر گشتان دنی ب بکن ب نه وهی ب ته چه مک کی مهر که زی و
 پ شکه توو له شیکردنه وه و در کړدنی دا . نه گهر هه رتي ره يه ک
 به به رده وامي چ وهی تي ری و مه عقول ب ده ستنيشان کړدنی ده يگه ن ته
 نه وهی پ دا و يسته کانی ئيدراک و ت گه يشتنی ده گاته چاره سهری پزيشکی
 . نه مه جگه له ر ی دوانه يی تي رو نه زموون نه مه ش ه ندهی دروسته که
 فرمان بکات د زه مر يه کان پ ويستيان به ت بينی و گه ا نه وه هه يه
 بی نه وه نده شت کی تر نييه . که هم کت به گه شت کی له سه رخ و
 پان راميه له م باره يه وه .

تي ره دهرون ناسيه کان دهرباره ی که س پ مل نه بوون به و نا کړدنی
 ک مه ا يه تiane به کو تو ژينه وه و تي ره کانی که س له گه م ژووی بیری
 فلسه فیدا يه کان گيره و "IGNAG MERSON" هات به ش وه يه کی تازه
 چ نييه تی وهر گرتنی شنبیری و گه شه سه ندنه فراوانه کانی نه دای
 بينا کړدنی چه مکی که سی کرد به پ ی په يوه ندی مر ق و ج ره کانی نه و
 و نايه ی که هه رچا خ ک و ک مه گه يه ک دهرباره ی " که س " ده ماندات
 که يه ک که له توخمه پ که نه ره کانی که س تی ، نه وه ش س ی بينا و
 تا يپه وه کو "J.stoetzel" نووسی "فره ييه له ت گه يشتن و کاره کانی
 که س ، کاریگه ری ده ب ت له سر چاود ری هاوچه رخ . له کات کدا له
 وانگه ی س ينه ی ش وه و بوون و ت گه يشتنی که س له چ وهی نه زموونی
 يشه يدايه ."

هه موو زانستی دهرون ناسی دهرباره ی که س تی داوای نه وه مان ل ده کات
 ت بگه ين له مر ق و فلسه فه دهرباره ی که س و نه ویش هه نگا وه کانی
 يه کسان ده ب ت به تو ژينه وهی فلسه فی دهرباره ی که س که به در ژايی
 چا خه کان ل ی قو بوو ته وه ولهم و وه وه نمونه يه کی ده رخنه کانی
 "م نانی " ب "کیر گارد" د ن ته وه که خودی نه بوون و په يوه ست
 بوون به مه عريفه و تي ره کانی دهرون ناسی و فلسه فه وه نهی چ ن

ده کړت شان له مه دابښ و جياى بکهينه وه لهو ميراته له کات کدا هه موو هه ول ټيکى مرځ بښ ناسينى مرځ و پښخستنى ژيان و ئه و جيهانه يه که تياى ده ژى؟! گونجاوه ده ست به رداری ژيان بين بښ ئه و دځه ناهه مواره ي که مرځى ئه م سهرده مه تياى ده ژى؟! به کورتى چه مکى که سښتى له دهر و ناسيدا بينا کړدنې زانستيانه و پښپښ يانه ي خستنه و وى وونکړدنه وهى چه قيقه تى دهر و نى تاکه ئامانجى تير ره تازه کانه که له م کتښه دا توښينه وه له باره ي زښ به يانه وه کراوه بښ شیکردنه وهى ئه و چه مکه و سنوردار کراوه به هه و ه شان دنه وهى سهره تاو توخمه کان و پښکها ته کانى ، به ام ئه و چه مکه فره و اتايه و په يوه ندى سهره سختى هه يه به قوتا بخانه و هه و سښتى نوو سهره کانه وه له بهر نه وهى دا شتنه وه و ميتښ ده کانى توښينه وه جيا وازو فره ش و ه و جيا وازن له چه قيقه تى تاکدا به ام ناکړت له چڼ وهى ئه م کتښه پچوکه دا به فراوانى ته و او ي ميتښ ده کان شيبکړنه وه به کو توښه زهرى ئه م کتښه به ساده يى سهرنج ده بات بښ لای په يوه ندي هه کارى و پاشکښ يه کان و ئاماده کاريان بښ ده کړت له لايه کى تره وه .

منيش باوه ام وايه که شان کار به گشتى و ئه کتر به تاي به تى ناکړت بښ هه موو به ره مځ و بښ هه موو کاره کتر ځ يه ځر تښگه يشتن و يه ځ ځر لځکښينه وه و تښگه يشتن هه بښت و ده کړت به توښينه وه له که سښتى بگاته ئه و کاره کتره ي که پښويسته له سهر ته ختې شان به رجه سته بکړت . له بهر نه وهى خودو ناوه وه له دهر و ناسيدا هاوش و وهى ئه و ئه زموونه يه که ئامانجى جه نځينه له گه نه کير ه کانه که به به هانه ي ئه وهى زانستى دهر و و نيه و په يوه سته به هوشيار يه وه که ئه مه ش گه واهى دانه به زار او ه يه کى نو و ه کو " شعورى من " يان " هوشيارى خود " و ... هتد وه له و ئه ژمارو ئامانجه دا ه و و ښنه ي چاوه و انکراو ده سته که و ټ به تاي به تى له پشکنيى که سښتيدا و له و و ښانه دا دهر و ناسى ئه کاديمى نه هى له وه ده کات که ده توانين گښ رانکارى بکه ين به ميتښ دځى وه رگيراو به ره مه ښ . له سهره تاى سه ده ي بيسته مدا زانين دهر باره ي ناسينى که سښتى گه شه سه ندښ کى ښسته قينه و بښ به کار ه ښانى پښداويستيه کان ښگ ښگ ښکى تاي به تى و زښر هه بوون و له ئه نجامدا ديارده يه ځ سهره ښدا که به پښى پښويستى زينده وه ران به ته نهاو به ش و ه يه کى دروستکراو نمايشى تير ره کان و سهرنجدان و ناسا ندنې چه مکه کانى ژيان يان سهر ښگا ده خست .

له به شى دووه مى ئه م کتښه دا نوو سهر باسى ئه وه ده کات " واتا " له تير ره کانى دهر و ن ناسيدا ئه و ق نادر ټ به کو کښمه ښک لايه نى نزىکى

هه يه له كه سټى و ئه گهرى خستنه ټووى په كبوونى تېروانينه كانى د هرووناسى و كټمه ناسيه و منيش لټره دا په يوه ست به شان ټوه واټ ډه گم كه په يوه ندى هه يه به و پهر ټزه ماديا نه وه كه كه تېر ه كان كارى له سهر ډه كهن وه كو چن لاي باربا (نيسبه ته ب ټي ټين باربا) باسى تو ټرينه وهى ئه نتر ټل ټرى ډه كرت له شان ډا و هه رټه وانيش بوون ټره و ټكيان ب شان ټى نو ټ كرده وه و تو ټرينه وه له هه نډك له و ټه فتاران ه و قوتار بوون له هه نډك ساده گ ټى و ټگه يشتن له چه مكه كانى "ډخ و ر ټ و هه ټو سټ" هه يو و واټ ډه گم ئم خا ه ز ټر گرنه كه من لټره دا و لم كټ ټبه دا به يانى ډه كه م . هه روه كو

(ب. ماين ټسكى) ډه ټت : " د ياله كتيكى فر ټدى پا به نډه به ډه زگا كټمه ټا يه تيه كان كه كه سټى بينا ډه كهن" له ن ټوان تېر ه كان ډا كټمه ټك ټوانينى نو ټ زا ډه بن له گه كټمه ټك لټك ټين ه وهى ټه چه ه كى وه كوئ ه وجه نگان هى كه ناو ډه برن به " جه نكه هه ټگير ساوه سايك ټل ټزه كان . تو ټرينه وهى ج ټره كانى ر ټش نبيرى له سلوكه مر ټيه كان يا نډا و ئه وهى له ميراتى د هرووناسى كټمه ټا يه تيدا ډه ر بار هى كه سټى ب ټمان ماونه ته وه ، ب ټا گايانه له ئه نتر ټل ټزاو ر ټش نبيرى و ه ټكاره ديارى كراوه بيل ټل ټزه كان ه . ئه مهش ر ټش نبيرى شه تهك ډه دات و هه ر لم كټ ټبه دا نووسه ر باسى ئه وه ډه كات و به ټكه ډه ه ټن ټته وه له بار هى شيانى گ ټر ټنى به كار ه ټناني وزه هه ستيه كان به پ ټى چاخ و كټمه ټگا كان وه كو "ماكلوهان" ئا ماژه ب ټ كړدو وه ب ټ نمونه " جه خت له سهر گو ټگرتن له كټمه ټگا ته قليدى و زاره كيه كان ډا كه خاوه نى ئلف و ب ټ نه بوون ، ډه ټت : چاخى چا په مه نى سه ر ډه مى گه شه سه ندى ټوانينى زياتر و بير كړدنه وه يه ... (ل ټهان) له وه ټا ماوه كه كه معدلى گه شه سه نډن و ه ټكاره كانى په يوه ندى وه كو ټا ډي و ئ ټزگه ي بيستن و و سيطسمى فه زاييه كان هه ستين و به خشينى گرنه يه به گو ټگرتن و جو ټه كه ئه وهش چاخى مار ك ټنيه .

هه مو و تېر ه كانى د هرووناسى جه خت له وه ډه كه نه وه ئه زموونى كټمه ټا يه تى گرنه ب ټ بينا كړدى من و ډه ركه و تنى به ش ټوه يه كى فراوان و كاريگه رى منډا لى و نه رمى نواندن و دا يكي ناياب و په يوه نډيه خ ټزانيه كان و هه روه ها پر ټس هى په روه رډه به ش ټوه گشتى و فراوانه كه ي ، ئه مه جكه له وهى ش ټوازو ټرينه گه ي زيان كړدن و ئيقاعى شو ټن ټك و كټمه ټگه يه ك ب ټ كټمه ټگه كانى تر جياوازن ، هه رچه نډه ئه مانهش پش ت به ستوون به گونجا ندى كټمه ټا يه تى و كارى كه سى پ ټگه يشتو و گونجا نډن له گه ټه و ډخه دا و ئه مهش له تير ټر ټك ب ټيه ك ټكى تر

گۆرانکاری به سەردا دات . کهواته هه‌یه‌نمایشێک یان ۆوداۆێک یان هەر هه‌ۆیستێک داببێین له پۆوه‌رو پۆودانگه‌جیاوازه‌کان و بۆهه‌موو کاروبارێک په‌نابه‌ینه به‌رتێگه‌یشتن و هه‌ست و بیروبۆچوونه که‌سیه‌کانی خۆمان و پۆویسته له " په‌رێز-سیاق" ی خۆیدا خۆندنه‌وه‌ی بۆکه‌ین و دوورکه‌وینه‌وه له ۆه‌تکردنه‌وه‌و په‌سه‌ندکردن ، به‌ۆکو بگه‌ۆین به‌دوای زمانێ نوو و تێگه‌یشتنی قوو و هه‌ستی به‌رزو هتد ..

“سندرس” لهم ڪٿڻ به ڏاڍا توڙي نه وه ڪي ته نجام ڏاڍا به ناو نيشاني : (S.Clapier Valladon , “panorama du Culturalisme” Epi 1976) وه ڪو نووسر “سيمڻ ڪڍڻ” ڏهه ڏي : “تم ڪٿڻ به ڳڻڻ اندميه وه ٻڌڻ ڏووباره ته زمونون ڪرڻ و ڪڍڻ ڪرڻ وه به رهو شه پڻ لي رڻ شنبيري ته مري ڪي ڪه هه موو وه چهره خانه ڪاني ٻڌڻ ساڻي (1920) ده ڳڻڻ ته وه تا ساڻي (1955) و ڪاري ڳهر ته وهانه به بيري ته نتر پڻ لڳي (فرانز بواڻ) و زمانه واني (ئيدوارڊ ساپير) ڏووباره ڳڻڻ امه وه ٻڌڻ ناويان و ٻڌڻ (هنڊ بندت) و (ميد) و (لانتڻ) و (ڪاردينر) به ناوبانگترينيان و پڻ ويسته پاڙيان بڪهينه وه” نووسر لڳڻ ده ڳڻڻ ڪي تر ڳڻڻ ده ڪات ڪه من ڇڻم به ڳرنگم نه زانين ڏووباريان بڪهيه وه له بهر ته وه ته نامه وٽ له ڏڙهه بنهه ته ڪه ڏوور بڪهيه وه و بير ڪرڻ وه له ڏڙهه جيا وازه ڪان به ڳڻڻ ڪه ڪه ٿاره زووي ناوي ڳڻڻ رنا ڪم ته نه له ڪاتي پڻ ويستا نه ٻڌڻ . نووسر پاش ته و ناوه ڳڻڻ رانه ڏي ته سه رباسي (رڻ پ بنديڪت) ڪه ها ته وه بانگه شهي ٻڌڻ ڇه مڪي (ٿايديا) ي رڻ شنبيري ڪرڻ وه . وه ڪو تا پڻ ڪي ڙيان تا بهت به هه ڪڍڻ مهه ڳڻڻ ڪه يه ڪ و لڳڻ روانيني وه ڪو ٿا مانڇ و ڳڻڻ وون ڪرڻ وه ته پاڻ نه رهه تا به ته ڪاني هه رڻ شنبيري هه ڪ و ڳڻڻ وون ڪرڻ وه ته پڻ وه رهو ٿا رسته ته نٿڻ لڳڻ ڪانه ڪاني تا بهت به و ڏهروناسيه و جيا ڪرڻ وه ته نمونه ي ڳهره ي ڙيان : نمونه يه ڪي شهه واني و رڻ شنبيريانه ڏووبڻ ووي ته و ڙيان نه و نوڻ نهري هه ڏي له هه لسه هه ڪان ڏهه رباهي ڪه س . ته وانيش پڻ ناسه ڏهه ڏهه ڏهه رباهي ڪه سڻ تي پهسه ڏهه ڪراوله ووي ڪڍڻ مهه لاهه تي و پشتگيري هه رڻ ڳڻڻ ٻڌڻ تا ڪه ڪاني و ته و مه وادو ڪه رسته خواهه ي ڪه پشت ده به ستن به بيئا ڪرڻي ڙيان و ڳڻڻ دهان به هه ڳروپڻ ڪي مري ڪي ڪه و پارچه يه ڪ له ڪه وانه ي سلوڪي مري شي و ڏاڍي و هه تا ٻڌڻ به رز ڪرڻ وه ته به ها ڪي و ڏوور ڪه و تنه وه له ڏهه ربڻ ين و به ها و ٻڌڻ بوونه ڪاني .

بندکیت ده مانبه ست، ته وه به به چه مکی نو، ی ئه م چا خه وه " به نایابی و لادانه کانیه " وه له هه مانکا تدا جهخت ده کاته سه ر فره ج، ری ر، شنبیری گه وره و مردنی مر، فه کانی و گه، انه وه ب، چه مکی نه رمی " المرونه " ی

مړیو و گونجا ندنی زیاده وهیی تا ادهی ئه مهی ئستا . ئه و لیونه لکک ه ریشه ب ئه و ئا زیه و بهر اوردکاریه کانی و کک کردنه وهی کارو ا ه نانه کانی له کاتی گه یشتن به تایپه کانی که سکتی و ئه و به شه ز ره ی که له کمه گه نو په کماندا هه ن . دواتر "سیمان ککاپه" دتته سهرباسی (ئبراهام کادینر 1891-1978) که تی رکی هیه ب که سکتی و هه و ککی ز ندووه و باس له ژیا نی دهرونی و ر شنبیری که سکتی دهکات و ز ربه کورتی کاره کانی کاردینر له سهرینه مای تی ر ه کانی که سیټی به دوولایه ن ده خینه ووو :

- کہ سہتی وہ کو سہ رچا وہ یہ کی زیندووی ر[شنبیری .

- من وه کو ئه وهی ده که و ته نا و ئه و ر شنبیرییه وه .

کاره‌کائی کاردینه‌ر له‌ده‌زگا‌کمه‌ایه‌تیه‌کاندا واتایه‌کی زٲر به‌رفراوانی هه‌یه و ګڼ‌شهی تیایه له‌پا ٲ لایه‌نه شک‌یه‌کائی ٲٲ‌کڅستنی ئام‌ره ګڼ‌مه‌ایه‌تیه‌کان و جیاکاری بنه‌ه‌تی له‌لای ئه‌و " مه‌بسه‌ت کاردینه‌ره " ده‌که‌وٲته نه‌وان ده‌زگایه‌که‌مین و لاوه‌کیه‌که‌نه‌وه . که ئه‌و ده‌زگایه‌که‌مینانه پٲ‌شینهی م‌ژوویی ده‌به‌خشنه تا‌ک له‌مندا‌یه‌وه به‌ام به‌ش‌وه‌یه‌که که کارل‌ک له‌گه‌ که‌س‌تیدا ده‌که‌ن به‌ام ده‌زگا‌لاوه‌کیه‌کان به‌رئه‌نجامی کاریگه‌ری یه‌که‌مین له‌سه‌ر تا‌ک. که‌س چاوگی ئه‌و ده‌زگا‌لاوه‌کیانه‌یه وه‌کو ئه‌نزیمه‌ی دینی و ف‌کل‌رو ته‌کنیکی فکری و ئاید‌ل‌ژی و ...هتد ل‌ره‌دا نواندنی وه‌ام‌ه‌کان و به‌دیله‌کائی که‌س‌تی به‌ای کاردینه‌ر گه‌انه به‌ناو تو‌ٲ‌ژینه‌وه‌ی بونیادی "من" ی هاوبه‌ش له‌گه‌ تاکه‌کائی ګڼ‌مه‌گا و به‌ره‌مه‌ٲ‌نه‌ره‌کائی له‌گه‌ل یه‌که‌مین میراتی ئه‌و بونیاده که ٲ‌یشه‌که‌ی له‌ویوه دٲته ناو ده‌زگا‌لاوه‌کیه‌کان .

هەرلەم سەنگەيەوێ نووسەر داتە ناو باسی تێڕکی تر لەلای تێڕسەن (١٩٥٣-١٩٥٣) کە زانایەکی ئاسەوارەو بەوێ خێ لە ئەنترپلجیا جیادەکاتەوێ کە چەمکی "کارپە" ی کەمەلایەتی بەکاردهێنێت ، لەهەمان کاتیشدا ئەوێ وون دەکاتەوێ کە بیری گەردوونی مرڤایەتیانە و دەتێت : "رەشنبیری و خساری هفتارە بەدەستەتووەکان و ئەنجامەکانی کاتێکدا توخمە پەکەتووە هاوبەشەکانی دەگوازرێنەوێ بێ ئەندامانی کەمەلگایەکی دیاریکراو " . روونکردنەوێکانی لەنتەن بنەمای رەشنبیری کەسەتی و پشکداریەکی بنەهەتی هەیه لەتێری رەکاندا . ئەوێ لای من وەکو خوەنەری ئەم کتێبە زێر گەنگە ئەوێ پەگە لەنتەن لەوێدایە دەست دەگرت بەسەر چەمکەکانی دێخ و رێ لەنێوان تاك و رەشنبیریە کەیدا . ئەم تێریە

یگه ده دات به بهوهی که سٚتی تایپٚکی هه بٚت شیان بٚت به شیکردنه وهی ئه و مٚ دٚلمه ی کاری له سهر ده کات . که به ٚای من ئه مه برینه قو ٚکه ی کاره کتهری ئٚمه یه چ له سهر شانٚ بٚت یان ژیا نی ئاسایی هه موومان باسی جیاوازی و ئازادی و هتد... ده که یین به ٚام که سمان به کرداری وانا که یین نه جیاوازی په سه ند ده که یین نه ئازادی گهر و ابوا یه ئٚستا چه ندین میتٚ دو قوتا بخانه ی شانٚ ییمان ده بوو به هر حا ٚ کٚ تاجار تیٚ ره ی فٚرکردنی کٚمه ٚایه تی لای لانتٚن په یوه سته به دوور که وتنه وه له توانای سهر هه ٚدانی پشکه نو ٚیه کان و گه شه سه ندنی کٚمه ٚگا و چیرٚ که کانی که سٚتی که ده کرات ٚیکه وتنٚکیان له باره وه بکرت له گه ٚ نمونه کانی ٚهفتاری که سٚتی به شٚوه یه کی پلیکانه یی و به ره ه ٚستی کردنی ٚوخسار و به پٚوانه کردنی فٚرم . ئه مه ش هه واکٚکی دٚخٚشکه ره بٚ مرٚقه کرداری و جدیه کان تا چتر له رسهر بنه مای ٚوو خساریان بٚ یاریان له سهر نه درٚت و ئه رکی له خٚیان زیاتریان لٚدا وانه کرات .

لٚره به دوا نووسهر " سیمٚن کٚاپیه " دٚته سهر باسی تیٚره که ی (مارگریٚٚت مید 1902- 1978) ئه م که سی که له باره یه وه ده دو ٚین زانایه کی ئه نترٚ پٚلٚژیسته و له ٚووی تیٚریه وه ده و ٚمه منده به هه ندٚک تو ٚژینه وه وه که له وانه شٚوه بدات به تیٚریه کی ده رونناسی کٚمه ٚایه تی ده رباره ی که سٚتی که ئه م تیٚر سیئٚنه ئاماژه ی بٚ ده کات وباس له چه مکٚک ده کات ئه ویش " خورپه ی رٚشنبیری" که تا ک ئه دای ده کات و یه که م که س که ئه م تیٚریه یی ئاراسته کرد بٚ ئه وه ی ته حقیقی گریمانه ی مامٚ ستاکه ی بکات (ف. بواس) " که تو ٚژینه وه یه کی ئه نجامدا و به ره ه ٚستی تیٚره که ی " سٚر فره نسسیس گا ٚتنٚن" کرد به ناوی " چاکسازی نه سل " و جه ختی له وه کرده وه که ته نگ و چه ٚمه ی مراهیقه ئه مریکیه کان له ئه نجامی قه یرانی ئه ندای و با ٚغ بوون نییه به ٚکو بهر ئه نجامی قورسی و ئا ٚزیه کانی کٚمه ٚگایه به ٚای ئه و و ٚای گشتی له سهر بنه مای ناوبانگ و ئه فسانه ی کٚمه لگه ی ئاشتی و سهر به خٚو ٚه گه زیه . پاشان نووسهر باسی ئه نترٚ پٚلٚژیستی سٚسیالستی " دٚریک فریمان " ده کات له ساموا کاری له سهر ئه م تو ٚژره کرد " مه به ستم مید" له ماوه ی ده سا ٚدا .

دٚزینه وه له و کٚمه ٚگایه دا به پٚچه وانه ی دوژمنایه تیه وه که شٚوه یه کی ته رتیبی و ئامانجدارو پٚ ململانٚیه خا ٚی سهره کی له کتٚبه که ی "مید" بوونی و ٚنه ی نه ته وه یی و جه نگه له ئه مریکا و فره نسا که تو ٚژینه وه که ی ده بن به ٚوه که دواتر ده بنه دا هٚندراوی نمایشی و هٚکاره رٚشنبیری و کٚمه ٚایه تیه کان که تایبتمه ندی ٚه گه زیان هه یه . له م ٚوه وه پشکٚکمان ده داتٚ به شٚوه یه کی له سهر خٚو

پله پله یی و دژ دهرباره کی سـتی. بیرکردنه وهی "مید" دیراسه کردنه وهی دهرونی کـمه لایه تیه له پا لایه نه سـکسی و هـگزی و مرـیه کی له ووی سروشتی و رـشنبیری و سهره دانیه وه بـ چاخ و ژیارکی تر ، نه وهی قورسه لـره دا نه وه یه که پیاوـک بـت و بـته باوک بهـام زـر ئاساییه ژن بـته دایک و ژنی پیاوـک .

که سـتی له تـوانینی هـفتارگه را کانه وه :

وه کو پـشتر لهـم خوـندنه وه یهـمدا باسم کرد ، چـندین تیـرو قوتا بـخناهی تایبـت به که سیئـتی هـن که بـچوونی دژو لـک دوور یان لـک نزیک و چونیـک و زـریت تـریشی تیا به دی ده که یـن که مـن پـم باشـه زـر به خیرـرایـی ئـم کـتـبه نمایش بکـم و دواتر خوـنهر خوی ئازاد بـت له بـیایردان ، به نیسـبت شانـکارانیـشه وه بـگه یـنه وه بـ تیـره کان و له بایـه خ و گرـنگیان تـبـگـن و وابـکـن له خـوه و سـرپـی له تیـر لـک په سـه ند یان هـت نه که نه وه بهـکو بـگه یـنه وه بـ ژـده ره هـسه نه کان و به پـی پـویستی به ره مه که سوود وهر بـگـن و بتوانن خوـندنه وهی تایبـت هـن و بهـن و له م پـناوه شـدا لهـم به شـی خوـندنه وه که مـدا که ده بـته دوا به شـی کارکردنـم لهـم کـتـبه دا به شـوه یه کی پانـرامی درـژه ی ده ده مـ به هیوای نه وهی سوودـکی هـه بـت .

نووسـهـر ئـم کـتـبه " سیمـن کـاپیه " به باسکردنی تیـره کی " واتسـن " به رده وام ده بـت و باسی مانیفـسته کی ساـی 1913 ده کات که بووبه خاـی وهرچه رخان لای هـفتارگه راکان که له استیدا نه و به یانه له سهره تادا شـوه یه کی هـها و تازه نه بوو به ته وای ، بهـکو چـندین توـژینه وهی دهرباره کراو دواتر بنه ماکانی چه سپـندران و پـش ئـه مـژووه زـربه ی توـژینه وه کان دهرباره ی دهر ووناسی فزیـلـژی بوون . " فهـخـنه " وه کو بیریارکی باو سهرقاـی "میتا - نه و دیو" ی شته کان بوو له هـمان کاتدا له دهر ووناسی نه دامایدا وپاشان "فـنت" وه کو مامـستای یاریده دهری فیزیایی و "هـلمولتز" یـش له هایدلبـرگ و له فهـره نسـا "ج. دـما " باسی له په رچه کرداری جهـسته یی ده کرد له کاتی هـه چووندا . هـروهـا له وـسیا " ستشنـف " و به سهر په رشتی " پا فلـف " گـانـکاری ویاـندا و نه مریکی و ووسیه کان شعوریان کرد به هـفتارو ناسانـدیـان په یوه ندی هـفتارگه راکان به " مادی میکانیکه وه " بهـووی ئاـزی و ئامـر گه راییدا کرایه وه و بووبه میراتگری فهلسه فهی نه پستراکت و بیریارانی وه کو " ئـگست کـمت " توـژینه وهی ریاـتی شعوریان کرد و تیان کرده وه .

لـره به دوواوه نووسـهـر "سیمـن کـاپیه " دـته سـه رباسی زـر لـک له

تیاریه‌کان و توژینه‌وه‌ی ئەزموونی و زانستی سەر لگا خران بە‌ره‌و ئامانجی تر و چەمکی کەسێتی نە‌بوو چە‌قی ئە‌و توژینه‌وانە بە‌کو بون بە‌کلیل بـ کردنە‌وه‌ی رده‌رگای افە‌ی سایکـلـژـی . تـکـەـیـهـك بە‌دیده‌کرـت له‌وه‌نـه‌ی مرـف و کەسـتـیدا و "هـپـنـەر" بە‌مجـره و بە‌پـی چە‌ند بنه‌مایه‌ك له‌وانه : (نه‌وه "وه‌چه‌یی" یه) ، (میکانیکیه) ، (ژینگه‌ی) یه ، (چـژـه) ، (سەرکه‌وتنه له‌کاردا) .

*دیمهن و هفتار :

نووسەر لـه‌م به‌شـه‌دا زیـاتـر باسـی پـه‌رچـه‌کـردـار ده‌کات وه‌کو وه‌لامدانـه‌وه‌و له‌ئه‌نجـامی وروژانـدنـه ده‌ره‌کی و ناوه‌کیه‌کانـه‌وه . وه‌کو چـن باسـی " پاقلـف " و " شینـفـ" ده‌کات و لـسایـه‌ك دیـاری ده‌کات ئه‌ویش بریتیه له : (S) ده‌بـتـه وروژـنـه‌ری (R) و ده‌بـتـه (په‌رچه‌کردار) . پرسـیاری مـمن لـیرـه‌دا ئه‌مه‌یه ئه‌کـته‌ری شـانـ له کوردستان له‌کاتی نواندنـدا ده‌توانـت سوودمه‌ند بـت له تیارـکی له‌م جـره‌دا؟! مـن به‌داخـه‌وه‌م بـوه‌لامـه‌که‌ی چـونـکه دـخـشـکـه‌ر نـیه بـنـمـونه باوا دایـنـیـن که ده‌یزانـت و ده‌توانـت !!! ئه‌ی بـنـمـونه‌یه‌کـمان له‌نمایش یان له‌دانیشـتن و نووسـینه هـخـنه‌یه‌کانـدا نه‌بینـی؟! به‌پـچه‌وانـه‌شـه‌وه گـه‌ربـیـن نایزانـت !!! ئه‌ی ئه‌م بوونه‌وه‌ره سـه‌رقـای چیه‌و به‌نیازی چیه‌و که‌ی ده‌گاته ئه‌و باوه‌ره‌ی که تیارـی کار بکات و شاره‌زایی له‌باره‌یانـه‌وه هـه‌بـت ؟!!! مـن لـره به‌داو واز له‌م پرسـیـاره جـه‌رگ بـانـه دـنـم که به‌استی نه‌ك وه‌لامـم ده‌ست نه‌که‌وتـوه به‌کو زـر له‌سـه‌ری برـم هـنگـه هـشـینی بـم کوژـت !! به‌م شـوه یه به‌خـرایـی له‌م چـوه‌یه تیاریه‌دا هـت ده‌بـم ، به‌و ئومـده‌ی هـه‌رکـه‌س به‌یه‌وه گـرنگـه بـی بـگه‌تـه‌وه نوووسـه‌ر به‌مجـره دایـشـتـوه : - تیارـی واتسـن و هفتارگه‌رایـی کلاسیک . - چه‌مکه کانی هفتارگه‌رایـی نو وه‌کو : (کلارک هول ، دۆلارد و میللر) و هتـدـ.

دواتر نووسەر دـتـه سـه‌ر باسکردنی ئە‌نجـام و هـه‌سـه‌نگـانـدنـی ئه‌م به‌شـه‌ی که تـایـبه‌ته به هفتارگه‌راکان و سودی ئه‌م قوتابخانه‌یه‌مان بـوون ده‌کاته‌وه ده‌رباره‌ی کەسـتـی که بریتیه له وه‌ی ته‌قینه‌وه‌و بـاـو بوونه‌وه‌یه به‌ووی یـفره تیارـی و دروسـتـکردنی جیاوازی و دوورکه‌وتنه‌وه له تـاک هـه‌ندـی و تـاک تـگـه‌یشـتن و هـتـکردنـه‌وه‌ی به‌رامبـه‌ر و قسـه‌ی هـمه‌جیاـنه‌و له‌خـوه قسـه‌رکـردن ده‌رباره‌ی کەسـتـی که بـگـومانـم ئه‌مه ئازاری شـانـ کارانیشـه له‌دوای هـه‌ربه‌ره‌مـه‌ك و هـه‌رکـه‌س به‌وجـره تـی ده‌گات که عه‌قـی ده‌یـبـرـت و به‌پـی ئه‌و ئاسته سنوردارو کورته‌ی خـی بـیاری ناچـر ده‌دات و له‌م هـه‌نگـاوه‌وه به‌ ئومـدـم هـه‌مووان به‌ر پرسـیـارنه بـگه‌نـه‌وه بـناو سیستم و چـوه‌ی تیارـی بـ کەسـتـی .

" که تو ژینه وه یه کی ئه نجامدا و بهر هه ځستی تی ځره کهی " س ځر فره نسیس گا ځن " کرد به ناوی " چاکساری نه سل " و جه ختی له وه کرده وه که ته نگ و چه ځمه یی مراهیقه ئه مریکیه کان له ئه نجامی قهیرانی ئه ندامی و با ځغ بوون نییه به ځکو بهر ئه نجامی قورسی و ئا ځزه کانی ځمه ځگایه به ځای ئهو و ځای گشتی له سهر بنه مای ناوبانگ و ئه فسانه ی ځمه لگه ی ئاشتی و سهر به ځو و ځه گزیه . پاشان نووسهر باسی ئه نتر ځپ ځل ځیستی س ځیالستی " د ځریک فریمان " ده کات له ساموا کاری له سهر ئه م تو ځزهره کرد " مه به ستم مید " له ماوه ی ده سا ځدا . د ځزینه وه له ځمه ځگایه دا به ځپ ځه وانیه ی دوژمنایه تیه وه که ځه یه کی ته رتیبی و ئامانجدارو ځپ ځمللان ځیه ځای سهره کی له کت ځبه که ی " مید " بوونی و ځنه ی نه ته وه یی و جه نگه له ئه مریکا و فره نسا که تو ځزینه وه که ی ده بن به ځو که دواتر ده بنه دا ځندر او ی نمایشی و ځکاره ر ځشنبیری و ځمه ځایه تیه کان که تایبتمه ندی ځه گزیان هه یه . له م ځوه وه پشک ځکمان ده دات ځبه ځه یه کی له سهر ځو و پله پله یی و دژ دهر باره ی که س ځتی. بیر کردنه وه ی " مید " دیراسه کردنه وه ی دهر ونی ځمه ځایه تیه له پا ځ لایه نه س ځکسی و ځه گزی و مر ځیه که ی له ځووی سروشتی و ر ځشنبیری و سهر هه ځدانیه وه ځچاخ و ژیار ځکی تر ، ئه وه ی قورسه ل ځره دا ئه وه یه که پیاو ځک ځت و ب ځته باوک به ځام ز ځر ئاساییه ژن ب ځته دایک و ژنی پیاو ځک .

که س ځتی له ت ځو وانی نیی ځه فتار گه را کا نه وه :

وه کو ځپ ځشتر له م خو ځندنه وه یه مدا باسم کرد ، چه ندین تی ځرو قوتا بخواه ی تایبته به که سیئ ځتی هه ن که ځچوونی دژو ل ځک دوور یان ل ځک نزیک و چونیه ک و ز ځریت تریشی تیا به دی ده که ین که من ځم باشه ز ځر به خیر رای یی ئه م کت ځبه نمایش بکه م و دواتر خو ځنهر خوی ئازاد ب ځت له ځپایردان ، به نیسبه ت شان ځکارانی شه وه بگه ځینه وه ځپ تی ځره کان و له بایه خ و گررنگیان ت ځبگه ن و وابکه ن له ځو وه و سهر ځپی له تی ځر ځک په سه ند یان ځه ت نه که نه وه به ځکو بگه ځینه وه ځپ ځده ره ځه سه نه کان و به ځپی ځویستی بهر هه مه که سوود وهر بگرن و بتوانن خو ځندنه وه ی تایبته ځهن ځو به ځنن و له م ځپنا وه شدا له م به شه ی خو ځندنه وه که مدا که ده ب ځته دوا به شی کار کردنم له م کت ځبه دا به ځه یه کی پان ځرامی در ځزه ی ده ده م ځ به هیوای ئه وه ی سوود ځکی هه ب ځت .

نووسهر ئه م کت ځبه " سیم ځن ک ځاپیه " به باسکردنی تی ځره که ی " واتس ځن " بهرده وام ده ب ځت و باسی مانیف ځسته که ی سا ځی 1913 ده کات که بووبه ځای وهر چه رخان لای ځه فتار گه راکان که له ځاستیدا ئهو به یانه

له سه ره تادا شوه يه کی هها و تازه نه بوو به ته واوی ، به کو چه ندین تو ژینه وهی دهر باره کراو دواتر بنه ماکانی چه سپ ندران و پش ئو م ژووه ز ربهی تو ژینه وه کان دهر باره ی دهر ووناسی فزی ل ژی بوون . " فه خه " وه کو بیر یار کی باو سه رقا ی "میتا - ئو دیو" ی شته کان بوو له هه مان کاتدا له دهر ووناسی ئه ندامیدا وپاشان "فنت" وه کو مام ستای یاریده دهری فیزیایی و "هلمولتز" یش له هایدلب برگ و له فهره نسا "ج. دما" باسی له په رچه کرداری جهسته یی ده کرد له کاتی هه چووندا . ههروه ها له وسیا "ستشنف" و به سه ر په رشتی "پافلوف" گانکار ی ویاندا و ئه مریکی و ووسیه کان شعوریان کرد به هفتارو ناسان دیان په یوه ندی هفتار گه راکان به "مادی میکانیکه وه" به ووی ئا لژی و ئام ر گه راییدا کرایه وهو بووبه میراتگری فه لسه فه ی ئه پستراکت و بیر یاران ی وه کو "ئگست کمت" تو ژینه وه ی ریال تی شعوریان کرد و تیان کرده وه .

لره به دوواوه نووسه ر "سیمن کاپیه" دته سه رباسی ز ر ک له تی ریه کان و تو ژینه وه ی ئه زموونی و زانستی سه ر لگا خران به ره و ئامانجی تر و چه مکی که س تی نه بووه چه قی ئو تو ژینه وانه به کو بون به کلیل ب کردنه وه ی رده رگای افه ی سایک ل ژی . تکه یه ک به دیده کر ت له و نه ی مر ف و که س تیدا و "ه پنهر" به مچ ره و به پ ی چه ند بنه مایه ک له وانه : (نه وه "وه چه یی" یه) ، (میکانیکه) ، (ژینگه ی) یه ، (چ ژه) ، (سه رکه وتنه له کاردا) .

***دیمهن و هفتار :**

نووسه ر له م به شه دا زیاتر باسی په رچه کردار ده کات وه کو وه امدانه وهو له ئه نجامی وروژاننده دهره کی و ناوه کیه کانه وه . وه کو چن باسی " پافلوف" و " شینف" ده کات و ل سایه ک دیاری ده کات ئه ویش بریتیه له : (S) ده ب ته وروژانه ری (R) و ده ب ته (په رچه کردار) . پرس یاری ممن لیر ه دا ئه مه یه ئه کته ری شان له کوردستان له کاتی نواندندا ده توان ت سوودمه ند ب ت له تی ر کی له م چ ره دا؟! من به داخه وه م ب وه ا مه که ی چونکه د خ شکه ر نیه ب نمونه باوا داین لین که ده یزان ت و ده توان ت !!! ئه ی ب نمونه یه کمان له نمایش یان له دانیشن و نووسینه ه خه ییه کاندا نه بین ی؟! به پ چه وانه شه وه گه رب ل ل ل ن نایزان ت !!! ئه ی ئم بوونه وه ره سه رقا ی چییه و به نیازی چییه و که ی ده گاته ئو باوه ره ی که تی ری کار بکات و شاره زایی له باره یانه وه هه ب ت ؟!!! من لره به داو واز له م پرس یاره جه رگ بانه دئم که به استی نه ک وه ا مم ده ست نه که وتوه به کو ز له سه ری بر م ه نگه ه شبینی بم کوژ ت !! به م ش وه یه به خ رای ی له م چ وه یه تی ریه دا ه ت ده بم ، به و ئوم ده ی هه رکه س به ییه وه

گرنګه بـی بګه ټټه نووسه به مچـره دایـښتووه : - تیـږی
واتسـن و ټـفـتـارګـه رایی کلاسیک . - چه مکه کانی ټـفـتـارګـه رایی نو
وه کو : (کلارک هول ، دولارد و میللر) و هتد..
دواتر نووسه دټـه سر باسکردنی ټـه نجام و هـه ټـه نګانـدنی ټـم بهـشـی
که تایبه ته به ټـفـتـارګـه راګان و سودی ټـم قوتا بخانه یه مان بـی وون
ده کاته وه دهرباره ی که سـټـی که بریتیه له وهی ته قینه وه و بـی او
بوونه وه یه به ټـووی یفره تیـږی و دروستکردنی جیاوازی و
دوورکه وتنه وه له ټاک ټـه هندی و ټاک ټـه ګیشتن و ټـه تکرډنه وه
به رامبر و قسه ی همه جیانه و له ځـوه قسه رکړدن دهرباره ی که سـټـی که
بـی ګومانم ټـم ټـازاری شان ټـکارانیشه له دوا ی هـر بهـره مـک و هـر که س
به وچـره ټـی ده گات که عه قـی ده یبر ټـت و به پیـی ټـه ټـسته
سنوردارو کورته ی ځـی بـی یاری ناچـر ده دات و لم هـه نګاوه وه به
ټـم ټـدم هـه مووان بهر پرسیارنه بګه ټـینه وه بـی ناو سیستم و چـی وهی
تیـږی بـی که سـټـی .

▪ **تیارہ نمونہ پیہ کان :**

توژهر "سیمان کاپیه" لهم بهشی کتـبکه یدا شهرجی ئهو
 دهریـین و سیمما و نمونانه مان بـه دهکات که له وویی تیـیه ریه وه
 گرنگ و پـه ویسته بایه خیـان پـه بدرت و به باوهـی من بـه
 ئه کـتـه زـه گرنگه بتوانـت کاریـان له سـهـر بکات و شاره زایی
 هـه بـت له باره یانه وه ... که سـتی له وـانگهی ئهـم تیـیه ریا نه وه
 له ئزمـونه وه وهـرده گیرـن و ئاـو گـهـه یان به سـهـردا دـت و
 توژهر چه ندین نمونه من له وتیـیه ریا نه پـه شکهـش دهکات له وانه :
 (نمونه خـهـرسکه کان) ، (نمونه تشکیلیه کان) ، (نمونه
 دهرونیه کان) ، (نمونه کانی وهـرگرتنی سـروش له شیکاری
 دهرونی) ، (نمونه کانی هـهـهـهـه ویست و تصرفات) وهتد... پاشان
 نوژهر دـته سـهـر هـهـهـهـه سنگاندن و ئهـنجامی بهـشه که که به
 باوهـی من زـه پـه ویسته ئهـکـتـهـری شـانـه شاره زایی و مه هاره تی
 خـی لهم ووه وه بهـگه بـه بخت ..

• **تیار ھوکار یہ کان :** تو اڑھر لہم بہ شہی کتا بہ کہ یدا داتا

سەرباسكرنى چەندىن مېتىدى جاراو جارى ھەكاري و من لەره دا
تەنھا ئامازە بەناوەكانيان دەكەم زەربەخەرايى : شىكارى
ھەكاري ، شىكردنەوھى ھەكارەكانى كەسەتى لەوانە : " رېمەن
كارتە ، ھانس جەرج ..) و پاشان توھەر دەتە سەرباسكردى
ھەسەنگاندنى ئەم بەشە و بچوونەكانى خەي چەكەتەوھ .

▪ تیـاره‌کا نی شیکرد نه‌وهی ده‌روونی :

▪ ئەو بىچوونا نەي نووسەر " سىمىن كىاپىيە " خستونىيە تە ۋو من

لـره دا زـر به په له ته نها چه ند سهرقه همـكى بخه مه رووله وانه
 : (نمونه شیکردنه وهی د پروونی دهرباره کی سـتی ، پـکها ته ی
 که سـتی ، قـناغه کانی گه شه کردنی لبیدـ، زانستی که سـتی و
 شیکردنه وهی تیـری و هتد ...) که به ای من مامه به کردن له گه
 هر یه کـک لهو سهرقه له مانه شایانی توـژینه وهی سهر به خـو
 گفتوگـی فراوانن ، هرله بهرئوه به گرنگم زانی قسه له سهر
 کردنی بووه ستـنم بـکاتـکی ترو دهرفه تی ترـ. پاشان نووسـر
 هـه سـنگانـدن ی خـی بـئم به شه ش پـشکـه ش ده کات .

*نه نجام :

نه نجام یان کـتایی ئـم توـژینه وهی له لای نووسـر
 پیاچوونه وهی که خـرایه به تیـره کان که سـتی و باس له وه ده کات
 که به و شیکاریه خـرایانه ئـو تیـرانه هـه ناسه نگـندرـن و
 پـویستمان به وهی که بیانخوـنینه وهی جه ده لیان له باره وه
 بکه یـن و گفتگـو قسه له سهرکردنیش لـم باره یه وه کراوه یه
 بـهرکه سـک بیه وـت قسه ی جیاواز ترو توـژینه وهی زیاتری هـه بـت
 و منیش وه کو کـتایی بـئم کتـبه پـشنیاز ده کم بـهاوـ
 شانـ کاره کانم که له م قـناغه دا کار به تیـر بکه ن و
 بگه نـه وه بـ ئـو ژیده ره گرنگ و جیهانیانه کی ئـمه وه کو
 کورد فـرامـشمان کردوون و نه مان خوـندووونه ته وه جا له بهر
 هـکارـک بـت ، به و ئومـده ی کارـکم کرد بـت شایسته ی له سهر
 وه ستان بـت .